

Cádok: pap Dávid idejében (2Sám 8,17; 20,25). → Ebjatarral együtt fontos ügyekben szolgálatára volt Dávid királynak (15,24–29; 17,15 kk.; 19,12 kk.). Ebjatar bukása után Salamon idejében, akit Adonijával szemben trónra segített, a legelőkelőbb papnak számított Jeruzsálemben (1Kir 1,32–40), és ösátyja lett a cádokiták (= Cádok fiai) később egyeduralkodóvá lett papi nemzetségének (Ez 40,46; 44,15 kk.; 48,11). Hogy élre törésüket igazolják, családfájukat Eleázarra, Áron fiára vezették vissza; magát ~ot egy bizonyos Achitub fiának mondták (1Krón 5,30 kk.). ~ fia, Achimaac (5,30 kk.; 2Sám 15,27) talán azonos Salamon vejével, aki Naftali kerületének volt a kormányzója (1Kir 4,15). Lehetséges, hogy ~nak hívták Jeruzsálem istenének papját, mielőtt Izr. fiai elfoglalták Jeruzsálemet, ahol egy bizonyos Cedek nevű istenséget tiszteltek (vö. Melkizedek, Adoni-Cedek); a ~ név tehát ennek az istenségnek a kultuszával függhet össze; ezzel szemben M. Noth Isten igazságosságának megvallásával hozza összefüggésbe a ~ nevet. C. E. Hauer szerint ~ egy kisebb csapattal már Hebronban Dávidhoz szegődött (1Krón 12,28), és döntő szerepet töltött be Jeruzsálem meghódításakor. Sírját a Templom tér DK-i sarkának lábánál tételezi fel a hagyomány.

Caesarea: → Cezárea.

canticum: a katolikus liturgiában olyan → ének, amely nem zsoltár, hanem a Biblia valamely más könyvéből való. Az ÚSz-ből az Egyh. minden nap imádkozza a zsolozsmában a → Benedictust (Lk 1,68–79; laudes), a → Magnificatot (Lk 1,47–55; vesperás) és a → Nunc dimittist (2,29–32; kompletórium). Az ÓSz-ből vett ~ok a laudesben 1970-ig a 4., azóta a 2. zsoltárként szerepelnek. A Ny-i Egyh.-ban a 4. sz.-tól lehet a ~ok recitálását kimutatni, de a gyakorlat korábbi, és a K-i Egyh.-tól vették át.

Carefta: → Szárepta.

CD: → Damaszkuszi irat.

cédrus (héb. 'erez): A Bibliában, csak az ÓSz-ben, úgy szerepel, mint a legszebb, legnagyobb fa; a költői nyelvben a hatalom szimbóluma (2Kir 14,9; Zsolt 92,13; Ám 2,9). Magas hegységeken honos Marokkótól a Himalájáig. A Biblia nem a tkp.-i Palesztina területén (Jer 22,7: Gileád?) szerepelteti, hanem Libanon díszeként (vö. Iz 37,24) említi. Ma már nem sok ~ található Libanonban. A libanoni ~ lassan nő, de magassága a 30 m-t is meghaladja, és nagyon hosszú életű. Nagyobb építkezésekhez ~t használtak (2Sám 7,2; 1Krón 14,1; 22,4: Dávid; 1Kir 6,9.16.18; 7,2 kk.: Salamon a Templomhoz, az oltárhoz, a királyi palotához stb.; Én 1,17: díszítésül; Ezd 3,7: a Templom újjáépítéséhez). Az egyiptomiak már a 3. dinasztia idején szállítottak ~t Libanonból. Feltűnő, hogy hamuját mindig az → izsóppal együtt alkalmazták kultikus célokra (Lev 14,1–9.48–53; Szám 19,6). Ahol 'erez szerepel, nem kell okvetlenül ~t érteni rajta (pl. Ez 27,5). Iz 44,14 kk. szerint bálványokat is faragtak ~ból. A magasba törő ~ elpusztítása a gög jelképe (37,24). A szólás: a ~tól az izsópig (1Kir 5,13) utalás az összes növényre, a legkisebttől a legnagyobbig.

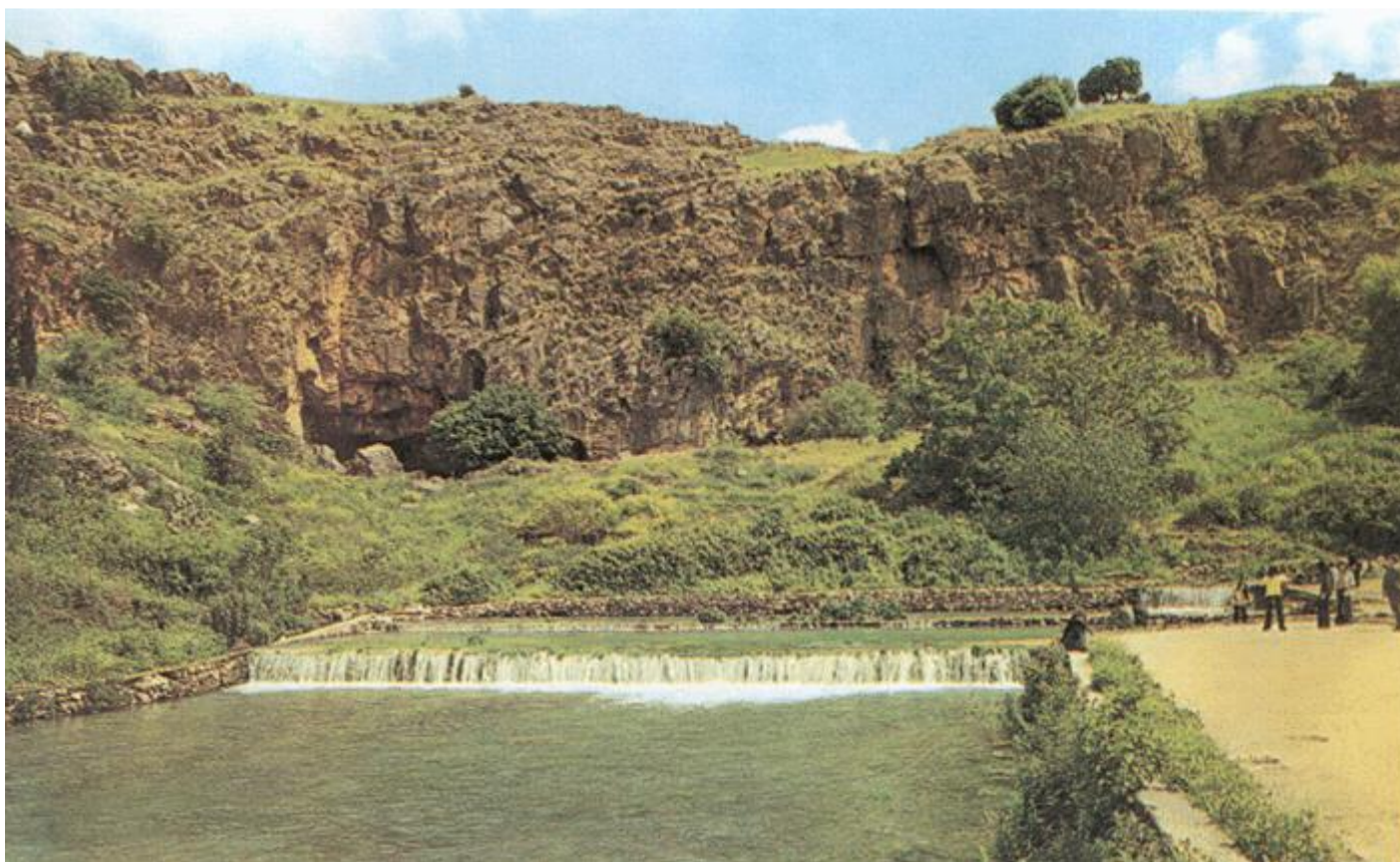
cenaculum, coenaculum (lat. cena 'a napi fő étkezés' szóból): a lakóház emeleti részében lévő ebédlő v. lakószoba. A gör. ÚSz különbséget tesz az utolsó vacsora terme, az anagaion (Lk 22,12; vö. Mk 14,15) és a jeruzsálemi hívek gyülekezési helye, a hüperóon (ApCsel 1,13; vö. 9,37.39; 20,8) között. A Vg mindkettőt a ~ szóval fordítja. – **1.** Az utolsó vacsora terme: Mk 14,13–16-ból és a párhuzamos ev.-i részekből nem derül ki egyértelműen, hogy Jézus hol költötte el tanítványaival az utolsó vacsorát. Minden zsidó háztulajdonos köteles volt azoknak, akik az ünnepre Jeruzsálembé zarándokoltak, a húsvéti bárány elfogyasztására a háza helyiségeit átengedni. De hogy pontosan melyik ház tulajdonosa fogadta be Jézust és tanítványait, azt a jeruzsálemi hívek nem őrizték meg egyértelműen emlékezetükben. 400 k. Aetheria arról tudósít, hogy a húsvét előtti csütörtökön délután a Golgota közelében

szenzmiseáldozatot mutattak be, éjszaka pedig igeliturgiával emlékeztek meg arról a tanításról, amelyet Jézus az Olajfák hegyén adott az ap.-oknak. A Lk 22,12: és az ApCsel 1,13: említett helyiségek első azonosítása a szír Doctrina Addaiban (400 k., Edessza) található: mindkét helyen ugyanazt a szír kifejezést használja (elito 'felső terem'). A jeruzsálemi hagyományban az 5. sz. második felétől mutatható ki, hogy a Sion hegyén az ott épült bazilikában megemlékeztek az → Eucharisztia alapításáról (Örmény lecionárium; 1Kor 11,23–32; Mk 14,12–16). 6. sz.-i források a Kidron völgyét (az elfogatás színhelyeként ismert barlangot) jelölik meg az utolsó vacsora színhelyül. Csak Szofroniosz († 638) pátriárka nyomán terjedt el az a nézet, hogy az utolsó vacsorának és a Szentlélek eljövételének ugyanaz volt a színhelye: Jeruzsálemben a Sion hegye. – **2.** Az első keresztények központja, az a hely, ahol a húsvét utáni események is lezajlottak. Ezt a hagyomány egyértelműen a Sion hegyéhez kapcsolja. Kr. u. 130: Epiphániosz azt írja, hogy még áll „az a kis templom”, amelyet azon a helyen emeltek, ahol az első keresztények találkoztak. Hogy ez azonos-e a szövegben említett zsinagógával, amely ebben a Titus katonáitól aránylag megkímélt, félreeső negyedben egészen Kr. u. 340-ig megmaradt, nem lehet bizonyítani. Ugyanígy kérdéses az is, hogy összefüggésbe hozható-e a Dávid sírjaként ismert helyiséggel, amelyet régészetileg csak 1951-től vizsgáltak, arra a következtetésre jutva, hogy egy róm. kori zsinagógával azonos (az apszis a Templom tér felé esik). Annyi bizonyos, hogy 350 k. itt állt a felső v. az apostoli templom, ahol a pünkösdi eseményekre emlékeztek (Jeruzsálemi Szt. Cirill). 400 táján a kör alaprajzú pompás Sion-bazilikában Aetheria szerint húsvétkor megemlékeztek a Jn 20,19–23: leírt, majd egy héttel később a 20,24–29: olvasható eseményekről. Később még más tárgyi emlékek is hozzákapcsolódtak a Sion-bazilikához: az oszlop, amelyhez kötözve Jézust megostorozták, a töviskorona, az ősegyh. helye, a Szt. István vértanú megkövezéséhez használt kő, sőt kövek, végül (7. sz.) Mária halálos ágya. A Sion 614: a perzsa dúlást is túlélte, de a 10–11. sz.-i pusztítást már nem. Az említett korai zsinagógát nem számítva a ma látható épületrészek az arab időből, a keresztések idejéből valók, az utolsó vacsora termének nevezett gótikus terem pedig a 14. sz.-ból származik. Alatta Dávid sírja látogatott izr.-i, ill. zsidó zarándokhely.

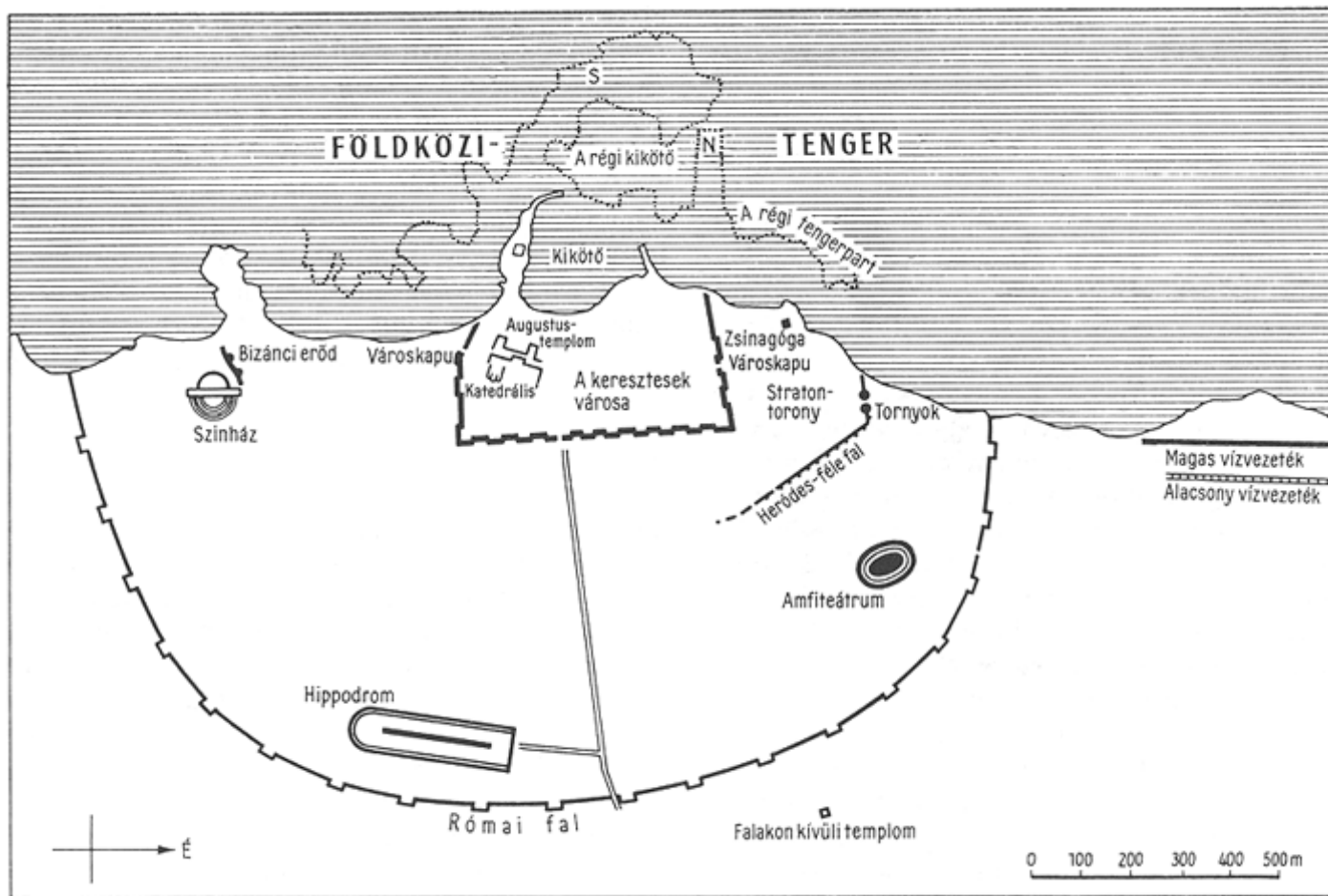
Ceruja (héb. Serajah): **1.** királyi írnok Dávid idejében, akinek tisztsége az egyiptomiak nyelvén sesanak hangzott. A tisztségnév hatására ~ neve Susára torzult (2Sám 8,17; 20,25; vö. 1Krn 18,16). – **2.** Izáj egyik lánya, Dávid nővére. Fiai: Abisáj, Joáb és Azahel (2,16).

Cezárea, Caesarea (lat. 'császári' ti. város): két palesztinai város neve. **1.** Caesarea Maritima ('tengerparti ~'): kikötőváros a Földközi-tenger K-i partján Joppe és Dor között, amelyet Kr. e. 20–9: Nagy → Heródes építtetett a korábbi Turris Stratonis mellett, Augustus császár tiszteletére. Kedvező fekvése és kiépítettsége következtében csakhamar Palesztina kikötővárosává fejlődött. Archelausz letétele és I. Agrippa király ~ban történt halála (ApCsel 12,20–23) után itt székeltek a róm. helytartók. Jeruzsálem felé ~n keresztül vezetett az út (9,30; 18,22; 21,8: Pál). Lakosságának zöme pogány volt, de zsidók is keveredtek közéjük. Gyakori összetűzéseik megérlelték a zsidók szabadságharcát a róm.-ak ellen. Itt élt Fülöp ap. (8,40; 21,8), s itt lakott Kornéliusz százados is, akinek a házában Péter tanított (10; vö. 11,11). Félix és Fesztusz idején Pált ~ban tartották fogva, s mint rab beszélt II. Agrippa király előtt (23,23–35; 24,27; 25,1–4.6.13). Ma a Kesari nevet viseli. – 1956-tól végzett ásatások föltárták a róm. kori és a bizánci épületek maradványait, a keresztések városát. 1960–63: felszínre került Heródes színháza. Közben rábukkantak egy kőtömbre, amelyen világosan kivehető Poncius Pilátus helytartó neve (ez az egyetlen felirat, amely az ő nevét őrzi). – **2.** Caesarea Philippi ('Fülöp ~ja'): város a Jordán forrásvidékén. Egy régi Pán-szentélyt Nagy Heródes kiépíttetett, s a körülötte alakult települést Paneásznak nevezték. Kr. e. 3–2: Fülöp negyedes fejedelem Augustus tiszteletére várossá építtette ki és ~nak nevezte el. E város közelében, azaz a Jordán forrásainál hangzott el Péter vallomása: „Te vagy a Messiás, az élő Isten Fia”

(Mk 8,27–30; Mt 16,13–20). II. Agrippa uralma alatt Nero után rövid ideig Neroniásznak nevezték. – Lásd a XXIV. színes képet.

XXIV. A Jordán forrása Fülöp Cézareájánál. Itt ígérte Jézus Péternek a primátust (vö. MT 16,13–19)

25. Caesarea Maritima

Chilkija: → Hilkiya.

Cidkija, Szedekiás (héb. Szidkijah, 'Jahve az én segítségem'): gyakori személynév (pl. 1Kir 22,11: egy hamis próf. neve). Viselői közül Mattanja, Júda utolsó királya (ur. Kr. e. 598–587) a legfontosabb, akinek a ~ → uralkodói neve volt. Családfája homályos; a 2Kir 23,31; 24,18; Jer 52,1 szerint Jozijának és Hamitálnak v. Hamutalnak, a Libnába való Jirmejahu lányának volt a fia, a testvére pedig Joacház volt; ugyanakkor a 2Krn 36,8–10 Joachin testvéreként szerepelteti, ami azt jelenti, hogy az unokája volt Jozijának. De 1Krn 3,15 kk.: Jozijának Jochanan, Joachim, ~ és Sallum voltak a fiai. Az uralkodói nevet Bábel királya adta neki, miután Joachint megfosztotta trónjától és helyette ~t tette meg királynak (2Kir 24,17). Vsz. nem volt energikus egyéniség; személy szerint jóindulattal viseltetett Jeremiás iránt (Jer 27,17–21). Ezekiel nem említi név szerint, de Izr. „méltatlan és gonosz fejedelmé”-t közeli bukással fenyegeti (Ez 21,30–32). ~ csatlakozott egy Babilon elleni szövetséghez (2Kir 24,20; Jer 27; 52,4), amelynek az egyiptomi király támogatást ígért. Nebukadnezár azonnal bevonult, Jeruzsálemet ostrom alá vette (52,4 kk.), majd egy időre megszakította az ostromot, hogy a segítséget nyújtó egyiptomi seregeket szétverje. Kr. e. 587 nyarán, amikor is Jeruzsálem falain rést ütött az ellenség, ~ menekülni próbált, de Jerikó közelében elfogták és Riblába vitték; Riblában Nebukadnezár szeme láttára kivégeztette a fiait, megvakítottatta és Bábelbe hurcolta; itt halt meg (2Kir 25,4–7; Jer 52,6–11).

Ciklag: kánaánita város a filiszteus Gát területén. Erődítményül szolgált a Negeb sivatagban élő nomád törzsekkel szemben. Achis filiszteus király Dávidnak adta lakóhelyül, így Izr.

királyainak tulajdona lett (1Sám 27,6). Dávid ~ból vezette rajtaütéseit a negebi törzsek ellen (27,8–12; 30; 2Sám 1,1; 4,10; 1Krn 12). Józs 19,5; 1Krn 4,30 Simeon, Józs 15,31 és Neh 11,28 Júda törzsi birtokának mondja. Helye ismeretlen.

Cilicia: → Kilikia.

cimbalom: → cintányér.

Cin, Kádes pusztája: puszta Kádes és Akrabbim hágója között (Szám 13,21; 27,14; 33,36; 34,4; MTörv 32,51; Józs 15,3; Zsolt 29,8). Vö. → Szin.

cintányér: két tányér alakú rézkorongból álló ütőhangszer. Általában ezzel azonosítják a héb. selselimet (2Sám 6,5; Zsolt 150,5) és mesiltajimot (1Krn 13,8; 15,16.19.28; 16,5,42; 25,1.6; 2Krn 5,12 kk.; 29,25; Ezd 3,10; Neh 12,27; vö. 1Mak 4,54); ennek ellenére a magyar fordításokban a hagyománynak megfelelően, de egyébként helytelenül egy-két esetben (pl. 1Krn 25,1.6; Zsolt 150,5) cimbalom felel meg neki, amin azonban nem a nálunk népszerű húros ütőhangszert kell érteni. A kultuszban a ~ fontos szerepet töltött be. → hangszerek.

cipő: → saru.

Cippora (héb. 'madárka'): a midianiták papjának lánya, Mózes felesége (Kiv 2,16–22). Mózeset vérvőlegényének nevezte (4,24–26). Ő szülte Gersomot (2,22) és Eliezert (18,4). Az ÓSz vele kapcsolatos részei nem egyértelműek. A 4,24–26-ból az olvasható ki, hogy ~ elment Mózesrel Egyiptomba és a fiát is magával vitte; a 18,2–6-ból viszont úgy látszik, hogy Mózes ~t két fiával együtt hazaküldte Midiánba; „Jetro, Mózes apósa, két fia és a felesége” meglátogatta Mózeset „a pusztában, amikor az az Isten hegyénél táborozott”. A Szám 12,1: Mózes kusita nőt vett feleségül, de ez 2. v. 3. feleség lehetett (vö. Bir 1,16; 4,11).

Ciprus (hely): sziget a Földközi-tenger K-i részén. Kb. Kr. e. 1200-ig Alasziának, majd Küprosznak nevezték. Héb. Elisah, a Ter 10,4; 1Krn 1,7 úgy említi, mint Jáván fiát (vagyis mint a gör. szigetek egyikét). Lakói kittim v. kittijim néven szerepelnek (Ter 10,4; 1Krn 1,7; Iz 23,1.12; Ez 27,6), amely nevet az ugariti forrásokból is ki lehet mutatni, ha nem is minden kétséget kizáróan. A ~ név az ÓSz-ben először a 2Mak 10,13: fordul elő. Akkoriban a sziget a Ptolemaioszok birodalmához tartozott. Kr. e. 168: átmenetileg IV. Antiokhosz Epiphánész birtoka volt (4,29; 10,13; 12,2), Kr. e. 58: a róm.-ak foglalták el. Először császári, majd szenátori tartomány lett, prokonzul kormányozta (vö. ApCsel 13,4–12). Zsidók is laktak ~on (1Mak 15,15–23); innen származott Barnabás (ApCsel 4,36 kk.) és Mnázon (21,16). A kereszténység a Jeruzsálemből ide menekült keresztények révén terjedt el (11,19 kk.). Első missz. útja alkalmával Pál és Barnabás is meglátogatta (13,4–12), később Barnabás Márkot vitte magával, amikor ~ba hajózott (15,39). A Biblia két ~i várost említ: Szalamiszt és Páfuszt. – Francia és ~i régészek 1946 óta tanulmányozzák Enkomi romjait; Enkomit úgy lehet tekinteni, mint a mükénei idő (Kr. e. 14–12. sz.) fővárosát. A feliratok arra vallanak, hogy ~on nem a mükénei, hanem a minószi nyelvet használták, s ez a föníciai és a gör. ábécé mellett egészen a hellenista időkig fennmaradt.

ciprus (növény): magas, sudár fa (Iz 37,24; Oz 14,9), amely a Libanonon nő. Kiváló építőanyag, jobb, mint a → cédrus. Jeruzsálembé vitték (1Kir 5,22; 9,11; 6,15: a Templom padlózata céljára), hajót építettek belőle (Ez 27,5), házak falainak belső borítására is használták (Én 1,17), s hangszereket (vö. 2Sám 6,5) is készítettek belőle.

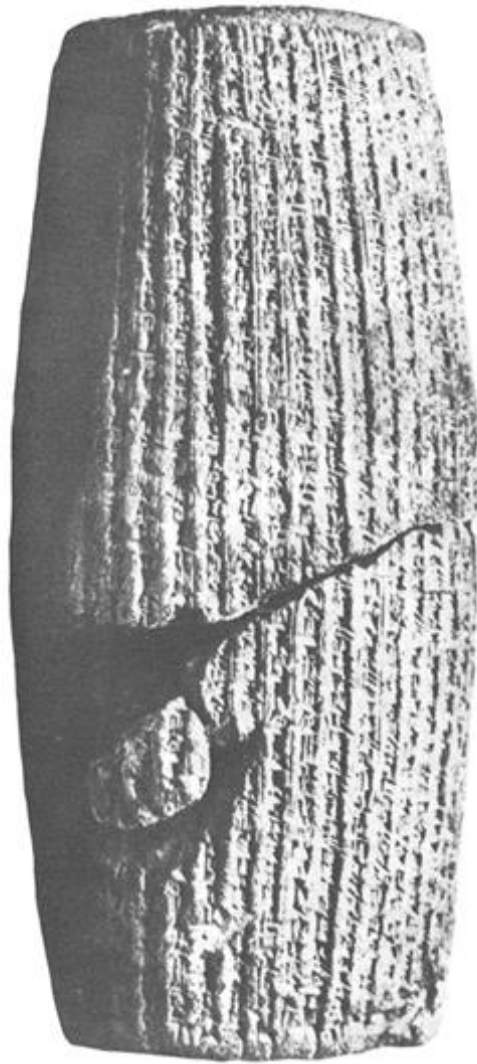
ciprusvirág, ciprusfűrt: fehér v. sárga virágú illatos cserje, amely még ma is tenyészik → En-Gedi környékén. Leveleiből nyerik azt a vörös festéket (henna, arab eredetű szó), amellyel K-en a nők vörösre festik a hajukat, a körmüket v. a tenyerüket. Én 1,14: „Szerelmem olyan nekem, mint a ciprusfűrt”; 7,6: a menyasszony haja talán azért bíbor, mert hennával vörösre van festve.

circumcisio: → körülmetélés.

Cirene, Kirene: gör. kolónia a Földközi-tenger É-afrikai partvidékén. Ma Barha, ill. Kirenaika. Kr. e. 96: a róm.-ak elfoglalták a Ptolemaioszoktól; Kr. e. 75-től róm. tartomány. Sok zsidó is élt itt (1Mak 15,23; ApCsel 2,10), Jeruzsálemben külön zsinagógájuk volt (6,9). ~i férfiak Antióchiában a pogányoknak is hirdették az ev.-ot (11,20). Innen származott → Jázon, → Lúcius és → Simon (8.). 1941: a Kidron-völgyében megtalálták egy ~i zsidó család sírboltját.

Cirinusz: → népszámlálás.

Cirusz, Kürosz (héb. kores; elamita nyelven: kuras; 'pásztor'): a perzsa világbirodalom megalapítója. Mint Ansan fejedelme (Kr. e. 559-től) összefogta a perzsa törzseket. Kr. e. 550: legyőzte a médek királyát, Asztüagészt, majd miután Krózust is megverte, ő lett egész Kisázsia ura. Megtámadta az újbabiloni birodalmat, Kr. e. 539: legyőzte az utolsó babiloni királyt, Nabú-Naidot, s a papok segítségével elfoglalta Babilon városát. Bölcs és türelmes uralkodó volt, így sok alattvalója bizalmát megszerezte, köztük a fogságban élő zsidókét is. Kr. e. 529: elesett a Jaxartesnél vívott csatában. Iz 44,28: és 45,1–4: úgy szerepel, mint Jahve „pásztor”-a és „fölkent”-je (Messiás), aki újra fölépíti Jeruzsálemet és a Templomot, s akitől a fogságban élő zsidók szabadulásukat remélhettek. Valóban, babiloni uralma első évében, Kr. e. 538: kiadta nevezetes ediktumát, amely lehetővé tette a hazatérést és a Templom újjáépítését (2Krón 36,22 kk.; Ezd 1,1–4), s a Templom helyreállítását illetően külön is intézkedett (6,3–5). Sírjának másolata Paszargadéban látható.

Cirusz király agyaghengere, melyen elmondja, hogy az elhurcoltakat visszaküldte Palesztinába (vö. EZD 1,1–3). 23 cm magas. Britisch Museum

ciszterna (lat. 'vízgyűjtő'): Ha természetes barlang v. sziklamélyedés nem állt rendelkezésre, amelyet aránylag kevés munkával ki lehetett alakítani vízgyűjtés céljára, akkor fáradságos munkával ~t kellett vágni a sziklába (MTörv 6,10,12; 2Kron 26,10; Neh 9,25). Ha a ~ fala lyukacsos, pórusos v. repedéses volt, vakolni kellett, hogy a víz el ne szivároгjon (Jer 2,13). A ~ban hosszú ideig tárolt víz nemegyszer zavarossá vált, megposhadt, ezért nem kedvelték úgy, mint a tiszta forrásvizet (2,13; Jn 4,10 kk.; vö. Ter 26,19 kk.). Mégis, a béke és jólét jele volt, ha ki-ki a saját ~jából ihatott (2Kir 18,31). A ~t kővel fedték le; ha fedetlensége miatt valakit kár ért, tulajdonosát felelősségre vonták (Kiv 21,33 kk.; Lk 14,5). A településeken kívül, a mezőkön is építettek ~kat öntözés és itatás céljára (2Kron 26,10). Az üres ~k menedékül szolgáltak az előrenyomuló filiszteusok elől (1Sám 13,6), de előfordult, hogy börtönnek használták őket: beledobták a gyűlölt ellenséget (Ter 37,24 kk.; Jer 38,6–13; Zak 9,11). Az sem volt példátlan, hogy agyonütött ember holttestét dobták bele a ~ba (Jer 41,7); egy oroslán a hó elől menekült oda (2Sám 23,20). Háborús időben élelmiszer tartalékolására, ill. elrejtésére is felhasználták az üres ~t (vö. Jer 41,8). Palesztinában az eddig ismert legrégebb ~ a középső bronzkorból származik.

27. Hacor város ciszternája a vaskorból

citera: húros hangszer. 1. A héb. nebelt sokáig ~nak tartották, de K. Galling szerint sem Palesztinában, sem Szíriában nem volt a ~ elterjedve; így a nebel inkább egyfajta lírát jelölhetett. Ennek megfelelően a ~ első ízben az arám-gör. hangszerkatalógusban szerepel (Dán 3,5.7.10.15). – 2. Kb. 50 cm hosszú, 25 cm széles, gyakran díszesen faragott hangszekrény fölé egy síkban kifeszített 42–43 húrból álló hangszer. Fajtái: pengetős ~, ütős és vonós ~.

Claudia Procula: Poncius → Pilátus felesége.

Claudius: 1. római császár (ur. Kr. u. 41–54). Uralkodása idején Agabusz próf. jövendölésének megfelelően éhínség volt a birodalomban (ApCsel 11,28). Vsz. 49: kiutasította a zsidókat Rómából (18,2). – 2. → Klaudiusz Liziász.

Coán: → Szoán.

Coár: A Ter 14,2.8 Belával azonosítja; a helyi etiológia (19,18–22) 'kicsi'-nek értelmezi és Szodoma közelébe helyezi azt a helységet, ahova Lót menekült (19,23.30); a 13,10; MTörv 34,3 szerint a Jordán völgyében v. ennek végén terült el; Iz 15,5; Jer 48,34 szerint moábita

helység volt. Alexandrosz Janneusz leigázott egy várost (Coara) a Holt-tengertől DK-re, de azután át kellett engednie a nabateusoknak; hogy ez azonosítható-e a Bibliában szereplő ~ral, az kérdéses. Az ásatások során eddig csak gör.–róm. maradványok kerültek felszínre.

coenaculum: → cenaculum.

Cofnát-Paneach, Szaphenath-Paneach: Így nevezte el a fáraó Józsefet (Ter 42,45). A név a legvalószínűbb magyarázat szerint azt jelenti: „az Isten mondja: élni fog”.

Comma Joanneum (lat. ’szövegrész Jánostól’): az 1Jn 5,7 vsz. 4. sz.-i bővítménye: „Mert hárman tanúskodnak az égben: az Atya, az Ige és a Szentlélek, és ez a három egy. És hárman tanúskodnak a földön” (Vg-ban 7–8. vers). A gör. szövegben nem fordul elő, kivéve a lat. hatást mutató 12. sz.-i Regius, a 16. sz.-i Ravianus, a 15–16. sz.-i Ottobonianus és a 16. sz.-i Montfortianus Kódexet; hiányzik az összes régi fordításokból is, kivéve néhány régi lat. fordítás és a Vg 800 utáni kéziratait. A 4. sz.-ig sem K-i, sem Ny-i egyházatyák nem idézik még az arianizmus elleni küzdelemben sem. Először 380 k. Priscillianusnál fordult elő, mégpedig eretnek formában. – Ma már általános a szakértők között a vélemény, hogy eredetileg glossza volt, melyet a 4. sz.-ban olvastottak a szövegbe. Az, hogy a széljegyzet Priscillianustól származik, nem bizonyítható. Vagy Hispaniából, v. É-Afrikából ered. Lehetséges az is, hogy Ciprián a szerzője, aki az 5,8-at allegorikusan interpretálta (De Unitate Ecclesiae 6), és (egy pseudo) Jeromos nyomán terjedt el, míg 1525: Erasmus be nem vette ÚSz-e 3. kiadásába. Hitelességét először 1689: R. Simon vonta kétségbe; 1897: a róm. Officium egy határozatban hitelessége mellett foglalt állást; hivatalos megnyilatkozások (pl. XIII. Leótól és 1927. VI. 2: egy római állásfoglalás) a szakemberekre bízzák a kérdés eldöntését. Az 1979: kiadott → Neovulgata kihagyta.

Corea, Szorea: az amarnai levelekből is kimutatható helység, amely Júda (Józs 15,33; 2Krón 11,10; Neh 11,29) v. Dán (Józs 19,41) birtoka volt. Rendszerint együtt szerepel Estaollal. Innen származott Sámson apja, Mánoah (Bír 13,2.25; 16,31). 2Krón 11,10: Rechabeám megerősítette (vö. 1Krón 2,53 kk.; 4,2). Az arab Sarka felel meg neki a Sefelán.

Cöle-Szíria (gör. ’az üreges Szíria’): eredetileg a Libanon és az Antilibanon közé eső völgyet jelentette; az ÓSz-ben Libanon völgyeként szerepel (Józs 11,17; 12,7), amelyet az Orontesz és Leontesz folyók öntöztek. A hellén korszakban a Libanontól K-re eső területet is ide számították Damaszkusz városával, egész Palesztinával és Föníciával egyetemben (1Mak 10,69; 2Mak 3,5; 4,4; 8,8; 10,11). Josephus Flaviusnál még a Jordán K-i partvidékét is magában foglalja. Ma el-Beka Libanonban.

cölibátus: → szüzesség.

Crescens: → Kreszcensz.

család: Izr.-ben a legkisebb társadalmi egység (a törzs a legnagyobb, a nemzetség a közepes). A neve bet (= ház) volt, s azt a vérségi közösséget jelentette, amely egy házban v. egy sátorban élt együtt. Használatos volt a bet ab is, ami atyai házat, nagy ~ot jelentett, amelynek tagjai egy általuk még ismert őstől származtak. A ~ feje az apa, ennek halála után pedig az elsőszülött fiú (Ter 27,29). Általában sok gyermek tartozott hozzá (24,60; Zsolt 126,3 kk.), de csak a fiúkat tartották pontosan számon. A ~ egyszersmind kultikus közösség is, amelynek az apa volt a papja (Kiv 12,3; Jób 1,5 stb.). Az életmenetet mind vallási, mind jogi szempontból az apa irányította a ~ban. Az anya tekintélye az általa szült fiúk számától függően emelkedett. A ~ban. erős volt az együvértartozás érzése, s a nagyobb közösség szempontjából is fontos a szerepe. A ~ nem halhatott ki (→ sógorházasság). A ~i élethez a bölcsességi irodalomban találhattak fontos tanácsokat (Péld 17,1; 19,26; 20,20; 28,24; 31,10–31), különösen a gyermeknevelésről (1,8; 4,1–3; 6,20; Sir 7,23–30; 30,1–13). → anya, → atya, → gyermek, → szülők.

csapda: állat, főleg madár megfogására használt eszköz (Ám 3,5; Lk 21,35: tör). Gyakran együtt szerepel a hálóval (pl. Józs 23,13; Jób 18,7 kk.; Zsolt 140,6; Oz 5,1; → vadászat). Csaknem mindig képes értelemben találkozunk vele: a titokban leselkedő pusztulást és a tévútra vezetést fejezi ki (Zsolt 69,23; 140,6; 141,9). Minden, ami az embert romlásba viszi, vesztét okozza, lehet ~ (Jer 50,24; Oz 5,1: kelepce). A gonoszok tört vetnek, ~t állítanak (Zsolt 64,6; 119,61.110); ugyanígy az erőszak emberei is (140,6); az idegen népek és istenek is jelenthetnek ~t (Józs 23,13; Bír 2,3). De egy elhamarkodott fogadalom is ~ (Péld 20,25); a gonoszt saját bűnének hurka kötözi meg (5,22); ~ lesz számára saját terve; a hurok megfogja a sarkát; a háló, ami megfogja, el van rejtve útján; a kelepce a földre téve készen vár rá (Jób 18,7 kk.). – 1Tim 6,9: a gazdagság hajhászása kelepce, amely romlásba visz. A hívőt is fenyegeti a sátán kelepceje (2Tim 2,26). 1Kor 7,35: Pál ap. a szüzességre vonatkozó tanácsaival nem törbe csalni akar, hanem az Úr osztatlan szeretetére tanít.

cseléd: → béres.

csengő: A → főpap köntösének szegélyén a ~k csilingelésének eredetileg, mint Babilóniában és Asszíriában is, démonűző erőt tulajdoníthattak (vö. Kiv 28,35b). Később eszköznek tekintették Jahve v. a nép figyelmének fölkelésére (28,33–35; 39,25 kk.; Sir 45,9).

cséplés: Izr. fiai általában a → szérűn cséplték ki a → gabonát; v. cséplőszánnal, ill. cséplőszekérrel, v. úgy, hogy járomba fogott állatokkal (ökrökkel) tapostatták ki a begyűjtött és szétteretett kalászból a szemeket (= nyomtatás; vö. Oz 10,11). A nyomtató állatoknak nem volt szabad a szájukat bekötöni, hogy szabadon ehessenek (MTörv 25,4). A kisebb mennyiségű csépleni valót egyszerűen kiverték cséppel, esetleg nem is vitték a szérűre (Bír 6,11; Rut 2,17; Iz 28,27). Akik csépeltek, hetekig ott maradtak a szántóföld, ill. a szérű közvetlen közelében → sátorban v. barlangban (Rut 3,7). A ~ részleteire nézve: Iz 28,27 kk.: 30,24; 41,15; Ám 9,9; Lk 22,31 (megrostálás). Átvitt értelemben az ellenség eltiprásának, bűnhődésének módja (pl. Mik 4,13; Iz 41,15). → sátoros ünnep.

Cserép-kapu: → Jeruzsálem.

csésze: → edény.

csiga: a hagyomány szerint (Zsolt 58,9) olyan állat, amely nyálkává folyik szét, így az igazságtalanul ítéelőket jelképezi. → bíbor, → csúszómászók, → féreg.

csillag: 1. Az első, amit a ~okkal kapcsolatban Izr. fiai megfigyeltek az volt, hogy megszámlálhatatlanok, hogy roppant nagy a számuk (Ter 15,5; 22,17; 26,4; Kiv 32,13; MTörv 1,10; 10,22; 28,62; 1Kron 27,23; Neh 9,23; Jer 33,22; Dán 3,36). Ennek ellenére észrevették, hogy minden ~nak megvan a maga helye, állása, útja (Bír 5,20; Bölcs 7,19.29; Sir 43,10; Iz 40,26; Bár 3,34). Megcsodálták a fényüket, hogy mindegyiknek megvan a maga ragyogása, így különböznek egymástól (vö. 1Kor 15,41), s ezt a csodálatukat ki is fejezték (Zsolt 148,3; Bölcs 7,29; Sir 43,9; Bár 3,34 kk.). A Sir 43,9 inkább csak dísznek tekinti a ~okat az égen, a Ter 1,15 kk. viszont fényforrást lát bennük. – 2. A ~okat Isten teremtette (1,16; Jób 9,9; Ám 5,8), az ő keze alkotta (Zsolt 8,4). Ő szabta meg a számukat is (147,4), és korlátlan Úr fölöttük (Jób 9,7; Zsolt 147,4; Sir 43,10; Iz 40,26; Bár 3,35). A ~ok rendje Isten hatalmát tanúsítja, Isten határozta meg helyüket, útjukat, járásukat (Jób 38,31 kk.). Így kézenfekvő volt, hogy Isten trónját is a ~ok fölé képzeljék (22,12), olyan helyre, amely a halandó számára elérhetetlen, megközelíthetetlen (Iz 14,13). – Azoknak a kozmikus mozgásoknak a sorában, amelyeket Isten haragjának megnyilvánulásaiként értelmeztek, nagy szerepe volt a ~ok hullásának, kihúnyásának: Babel és Egyiptom bukásakor, amikor a tört. fordulóponthoz érkezett (13,10), az egyik hatalmas fáraó halálakor (Ez 32,7) v. Jahve napjának közeledtekor (Jo 2,10; 4,15) a ~ok elvesztik fényüket. Mk 13,25: és Mt 24,29: az Emberfia eljövételét ~ok hullása előzi meg. Lk 21,25: a megfogalmazás elmosódott, ezzel

szemben a Jel 6,13 és 8,10 egész határozottan megfogalmazza, hogy a ~ok a földre hullanak. Természetesen ebbe a megfogalmazásba a régi K-i felfogás is közrejátszott, amely szerint a ~hullás, a meteorit rossz előjel volt. Az apokaliptikus irodalomban, amely mindenekelőtt arra irányult, hogy Isten ítéletét az ember szeme elé állítsa, a ~okra való hivatkozás, a ~ok jelként való értelmezése még sokkal nagyobb teret kapott. – 3. József álmában 11 ~ot látott (magát látta a 12.-nek); ezek föltehetően az állatköröket jelzik, amelyek Izr. 12 törzsét jelképezték. Ugyanígy értelmezhető a 12,1: az asszony feje körül látható 12 ~ is. Ugyanakkor a 7 ~ 1,16.20; 2,1; 3,1: – ahol a ~ok és az angyalok párhuzama még azt a felfogást tükrözi, hogy a ~oknak is van lelkük – minden bizonnyal Kisázsia 7 egyházára utal. – Mint ősi királyi jelkép (vö. Ez 32,7; Iz 14,12) a Szám 24,17: (vö. Jel 2,28; 22,16) a Messiásra vonatkozik a ~. Dán 8,10: a választott népet kell rajta érteni, ugyanakkor a Jel 12,4 (Dán-t idézve) az angyalokra utal, akiket bukásakor a Sátán magával ragadott. Végül Dán 12,3; a ~ok fénye kifejezi, hogy a bölcseket kiváltságos hely illeti meg a feltámadás után. – 4. A hivatalos teol.-ban a ~ok csak fények, de a Bír 5,20 és Jób 38,7 (itt a ~ok Isten fiaival párhuzamba állítva szerepelnek) még a ~ok élőlényként való felfogását tükrözik. Ugyanígy Bár 6,59 is, ahol a ~ok engedelmségéről van szó, arról, hogy a ~ok teljesítik Istentől kapott feladatukat (vö. 3,35; Jel 1,20; 9,1). Ez a felfogás annyiban volt jogos, amennyiben a ~okat is Isten teremtményeinek tekintette. A Kr. e. 8. és 7. sz.-ban asszír hatásra elterjedt a ~ok kultusza Palesztinában is (2Kir 17,16; 21,3.5; 2Kron 33,3.5; vö. ApCsel 7,42). A MTörv 4,19 és Szof 1,5 szembefordul vele; Jozija meg is kísérelte, hogy véget vessen neki, de sikertelenül (2Kir 23,5). A Bölcs 13,2 kk. elítéli azokat, akik a ~okat isteneknek nézik és nem fogják fel, hogy fényük és szépségük a teremtő Isten hatalmát és nagyságát tükrözi; hozzá képest, az Ő színe előtt a ~ok sem tiszták (Jób 25,5). → bolygók, → bölcsek csillaga.

csipkebor (héb. seneh): Csak a Kiv 3,2–4 szerepelteti és a Kiv szerzője nyomán a MTörv 33,16; ApCsel 7,30.35. Az égő ~ról és Isten megjelenéséről szóló tört.-nek vsz. a Sinai-hegyen lévő kultikus hely (szentély) és kultusz állt a háttérben, s a seneh szót népetimológiával – ahogy az a Jahvistánál néhány helyen kimutatható – a Sinai-hegy nevére vonatkoztatták. Ezen az alapon lett Jahve a ~ lakója (MTörv 33,16). Egyébként a héb. szón legtöbbször szedret értenek (Rubus discolor v. Cassia obovata).

csípő: A „csípőjét felövezni” gyakori kifejezés a Bibliában (→ öv). Egyébként a héb. ÓSz-ben a ~ és az ágyék a nemzőerőre, a termékenységre utal (Ter 35,11; 46,26; Kiv 1,5; Bír 8,30; 1Kir 8,19 és 2Kron 6,9: „a fiad, aki ágyékdoból származik”). Ezért esküdtek Izr. fiai „csípő alá tett” kézzel (Ter 24,2.9; 47,29; → eskü). – Az ÚSz ósz-i kifejezésként tartalmazza (vö. ApCsel 2,31; Zsid 7,5.11).

csoda: I. Az ÓSz-ben. Bár az ÓSz magyar fordításában sok helyen szerepel a ~ szó, a héb.-ben valójában nem volt megfelelő szó a ~ra a szónak filozófiai-dogmatikai értelmében. – 1. A ~val kapcsolatos elképzelések mindenekelőtt Izr. Egyiptomból való kiszabadulása tört.-éből elemezhető ki. Jahve megígérte (Kiv 7,3–5), hogy sok jelet (ot) és csodát (mofet) mutat Egyiptomban, így az egyiptomiak megtudják, hogy ő az Úr (Jahve). Az ot (a héb. ÓSz-ben 74-szer fordul elő) olyan dolog v. esemény, amely ismeretet közvetít, amelyből valamire következtetni lehet. Az ot és a mofet együtt szerepeltetéséből arra lehet gondolni, hogy a mofet értelme is hasonló (elsősorban a MTörv-ben szerepelnek együtt). Egyébként a mofet a Bibliában – az ot-tól eltérően – nem fordul elő profán értelemben: olyan jelre v. szimbolikus cselekvésre utal, amelyet próf. visz végbe v. rendel el, hogy Isten szavának értelmét megtudja, ill. hogy azt, amit Isten mondott, megerősítse. Nem szükségszerű tehát, hogy a mofet jelölje ~t természetfölötti lény vigye végbe (Ez 12,6.11), de a mofet mindig a kinyilatkoztatás szolgálatában áll. Mindenekelőtt az mofet, amit Jahve visz végbe, de a jámbor ember magáról is elmondhatja, hogy mofet a többiek számára (vö. Zsolt 71,7), mert jó sora azt tanúsítja, hogy Isten teljesíti ígéreteit. Az ot-tal összekapcsolva még inkább kidomborodik a mofet jel volta,

jellege. A Jahve által mutatott ot-ból és mofet-ből az egyiptomiaknak meg kell tudniuk, hogy Jahve fölötté áll az ő isteneiknek (Kiv 7,5). Minden, ami ennek az igazságnak a bizonyítására alkalmas, lehet ot és mofet, még ha a természet erőit nem is múlja felül. Ugyanez áll az összes olyan kifejezésre, amely az ÓSz-ben arra utal, hogy az Isten a természet rendjébe v. a tört.-be belenyúl. A Zsolt 106,2 pl. Isten „hatalmas tetteit” (geburot) hirdeti, hogy az Egyiptomból való kiszabadítás tört.-ének elbeszélésével Isten nevét és hatalmát kinyilvánítsa (106,8). Másutt az Egyiptomból való kivonulás eseményeire a „nagy tettek” (gedolot v. gedullot) kifejezés utal (2Sám 7,23; Zsolt 106,21). Ezzel szinonim a 106,22 kk.: a „csodadolgok” (niflaot) és a „félelmetes tettek” (nora ot). A 106,7: a niflaot kifejezés utal az egyiptomi csapásokra, a Kiv 15,11: a rövidebb pele (a magyar fordításban mindkét helyen ~ szerepel). Másutt az egyszerű maaseh, 'tett' áll Isten nagy tettére, a ~ra utalásul a héb.-ben (34,10). Külön figyelmet érdemel a Zsolt 145,4–6: itt sorra megtalálható a maaseh, a geburah, a niflaah és a gedullah. S a héb. attól függően sem tesz különbséget, hogy az adott esemény megfelel-e a természet törv.-einek v. sem. – Az említett kifejezések közül némelyek az Egyiptomból való szabadulás tört.-én kívül a teremtéstört.-ben is előfordulnak, sőt egyszerűen az olyan természeti jelenségekre vonatkoztatva is, mint amilyen az eső v. a mennydörgés (pl. Zsolt 136,4; Jób 5,9; 9,10; 37,5.14–16). – 2. Ha a ~ szóval fordított héb. kifejezéseket tekintetbe vesszük, számos olyan probléma megoldódik, amely az ÓSz-ben olvasható elbeszélésekkel kapcsolatban fölmerülhet. Más nehézségek az irodalomkritika segítségével háríthatók el. Megfigyelhető pl., hogy az egyiptomi csapások leírása a későbbi hagyományban több olyan más elemmel bővült, amely a korábbi hagyományból még hiányzott. Vagy a J-hagyomány még csak arról tud, hogy az egyiptomiak belefűlladtak a Vörös-tengerbe, arról még nem, hogy a tenger kettévált, s így Izr. fiai száraz lábbal átkelhetek rajta, ahogy a P-hagyományban megőrződött. Ügyelni kell az irodalmi műfajra is, mert a ~k leírása más-más elbírálás alá esik attól függően, hogy hol találkozunk velük. Így pl. a napcsoda (Józs 10,12 kk.) egyszerűen idézet az epikus jellegű Derék emberek kv.-éből. Illés v. Elizeus tört.-ébe ugyanakkor legendás elemek vegyültek. Az a hívő zsidó számára mindenesetre egyértelmű volt, hogy Jahve a szó legszorosabb értelmében tud ~t tenni, sőt tesz is, mert hatalma mérhetetlen. Arról is meg volt győződve, hogy Isten kormányozza a világot, átfogja az egész mindenséget; ezért mindenben Isten kezét látta. – II. Az ÚSz-ben. 1. Jézus ~i. A 4 ev. egyöntetűen tanúsítja, hogy a názáreti Jézus ~kat művelt. De fölmerülhet a kérdés: vajon nem a húsvét utáni értelmezésre kell-e Jézus ~it visszavezetni, amely abból indul ki, hogy Jézus az Isten Fia, a megígért Megváltó, ezért igazolni kell, hogy valóban tett ~kat, mégpedig egyfelől teol.-i, másfelől formatört.-i szempontok figyelembevételével. Ennek jegyében először is le kell szögezni, hogy a Bibliában Isten szavai és tettei teljes összhangban állnak egymással, s a szóbeli kinyilatkoztatás összefüggő egységet alkot a tettek, események által adott kinyilatkoztatással. Ez már a teremtéstört.-ből kiolvasható: „Isten szólt” és „Isten teremtett” (Ter 1,1–2,4). Egységet alkot az ÓSz-ben Isten teremtő és üdvözítő akarata, tevékenysége is (vö. Zsolt 145,5 kk.). A 143,3 kk. a teremtésben és üdvözítésben megnyilvánuló hatalmáért és egyetemes uralmáért, valamint jóságában és irgalmában végbevitt nagy tetteiért dicsőíti az Istent – ezek az ő ~i. Emiatt ez a Zsolt „fontos határkö azon az úton, amely az istenországtól elvezet, az úsz-i igehirdetésig” (H.-J. Kraus). Jézus tettei elválaszthatatlanul összefüggnek – saját maga értelmezésében is – Isten eljövendő egyetemes uralmával (vö. Mt 12,27 kk.). A Belzebubról szóló részek, amelyek a legrégebbi hagyományt őrzik, még azt is tanúsítják, hogy Jézus ~i fontos szerepet kaptak Jézusnak a farizeusokkal folytatott vitáiban (Jézust a babilóni Talmud és Jusztinosz szerint is varázslással vádolták). Figyelembe kell azt is venni, hogy Jézus ~i közül némelyek határozottan farizeusellenesek (klasszikus példa erre a leprás meggyógyítása: Mk 1,40–45), így nem vonható kétségbe, hogy Jézus valóban tett ~t. Jézus maga is hivatkozik ~ira (Mt 11,20–24), s az a hely, ahol Korozaint, ezt a többi ev.-ban sehol nem szereplő várost nevezi meg ~i színhelyéül, a húsvét előtti időben öltött alakot. Ha az ev.-

okban leírt ~k közül bizonyos csoportokat (betegek gyógyítása, természeti ~k, ördögűzések, halottak feltámasztása) kiragadnánk, könnyen eltorzulna az Isten uralmáról Jézus által vallott és hirdetett kép; a ~k különféle csoportjai egységet alkotnak – együtt tükröződik bennük az az egyetemes horizont, amelyre az istenország kifejezés utal. Tört.-ileg nem állítható Jézus húsvét előtti ~iról teljes bizonyossággal, hogy a korabeli szemlélet nem játszott közre leírásukba. Elsősorban az ördögűzésekre kell itt gondolnunk: a kortársak sok betegséget (pl. némaság, epilepszia; vö. Mk 9,14–29) a Sátánnak tulajdonítottak. De az efféle betegségek gyógyításával Jézus nem a korabeli felfogást igazolja, ehelyett inkább Isten hatalmát és uralmának elérkezését állítja szem elé. Ezt a szempontot Jézusnak minden ~jával kapcsolatban figyelembe kell venni. Az igehirdetés is közrejátszott abba, ahogyan húsvét után Jézus ~it leírták. Példa rá a Jézus vízenjárásáról szóló rész (6,47–53; Mt 14,22–33; Jn 6,16–21). Már Mk úgy adja elő a tört.-et, hogy a kinyilatkozásra összpontosítja a figyelmet, amint az Jézus első személyben mondott szavaiban testet öltött. Ugyanakkor a tanítványok értetlenségének bemutatásával arra is fényt vet, mi volt a helyzet húsvét előtt. Márkkal szemben Máté inkább azt mutatja be, hogy a tanítványok egyöntetűen Isten Fiának vallották Jézust. Más szóval az ő megfogalmazásában már a húsvét utáni helyzet, az ősegyh. Krisztusba vetett hite kap hangot. Végül Jánosnál az „Én vagyok” áll előtérben, erre irányul minden. Ez egyértelműen az Egyh. teljesen kibontakozott, megerősödött hitét tükrözi. A 4. ev.-ban a ~król szóló részek teljesen a krisztológiát szolgálják; mint jelek arra irányítják rá a figyelmet, aki ezeket a jeleket mutatta, felismerhetővé (transzparenszé) téve velük istenségét, üdvözítő erejét (R. Schnackenburg). Éppen ezért Jánosnál már nem is lehet az esemény lefolyását tört.-i hűséggel kielemezni – annyira összeolvad a tört. a jel teol.-i magyarázatával. A forrása (oka) ennek a tört.-iségről szinte már le is mondó teol.-i magyarázatnak épp a legnagyobb ~ (a ~ maga!): Jézus feltámadása. Ez a hit új látásmódot tett lehetővé, s így a tört. átalakult időtlen kérügmává: Jézusnak a ~iban is az fejeződik ki, amit Ő a világ elé kívánt tárni: az Isten üdvözítő akarata. Ezáltal némelyik ev.-i rész magyarázata tört.-kritikai szempontból nehézségekbe ütközik. Ám a ~k elsősorban kérügmatis célokat szolgálnak az ev.-okban. A ~k előjelek (signa prognostica), és arra hivatottak, hogy Krisztus lényére, kilétére fényt vessenek és táplálják az üdvösségbe vetett hitet, Jézus újraeljövetelének és egyetemes uralmának reményét. – 2. ~k az ősegyh.-ban. Az ÚSz szerint húsvét után az ap.-ok és Jézus más tanítványai is tettek ~t. Folytatódott tehát, amit a Jézus által Galileába küldött tanítványok „az ő nevében” tettek (vö. Mk 6,7–13); ahogy Mk leírja (16,20): az Úr az ev. első hirdetőinek szavát ~kkal is megpecsételte. Mivel a ~kat Jézus nevében tették, azok mindenekelőtt a feltámadt Krisztus erejét tanúsították. Annak igazságát is bizonyították, amit a tanítványok hirdettek (vö. Zsid 2,4; 2Kor 12,12; 1Tesz 1,5). Pál hangsúlyozza, hogy azokat a jeleket és ~kat, amelyek igehirdetését kísérték, Krisztus mutatta, ill. művelte általa, s ugyanígy azt is, hogy minden a Lélek (pneuma) erejével történik (vö. Róm 15,18 kk.) – épp ezáltal lehet Isten küldötteit a hamis próf.-któl megkülönböztetni (vö. ApCsel 8,9–24; 13,4–12). Az 1Kor szerint a Lélek adományai sorában az ap. a ~tevő erőt és a gyógyítás képességét is említi (12,28), de a legfőbb értéket a szere tetben, a feltétel nélküli odaadásban jelöli meg (13,2). Ezzel az Egyh. kézbe kapta a valódi és a hamis ~k közti különbségtételhez a megfelelő fogódzót: a valódi ~ az igehirdetés és a szeretet szolgálatában áll: nem annak „dicsőségét” szolgálja, aki teszi, s nem arra való, hogy látványosságul szolgáljon. Így Jézusnak, az ap.-oknak és az Isten embereinek ~i merőben mások, mint amikről pl. az antik mitológia is tudósít, jóllehet a leírásukban előfordulnak hasonló elemek. De ugyanígy lényegesen különböznek azoktól a jelenetektől és ~ktől is, amelyekkel majd a végső időben a Krisztus-ellenes erők megkísérlik a megtevesztést és a világ romlásba döntését (vö. Mk 13,22; 1Tesz 2,9; Jel 13,13 kk.). Jóllehet az Egyh. nem kapott ezekről pontos jövendöléseket, valószínű, hogy nem rendkívüli eseményekről van szó, hanem a természet erői fölött megszerzett és gyakorolt átfogó hatalomról, amely az emberiség számára nagy kísértésként fog megjelenni.

csók: Szülők és gyermekek (Ter 27,26 kk.; 31,28; 1Kir 19,20; Lk 15,21), közeli rokonok (Ter 29,11; 33,4; Kiv 4,27; 18,7; Rut 1,14), jó barátok (1Sám 20,41; 2Sám 19,40), házastársak (Esz 5,2), valamint szerelmesek közt (Én 1,2) volt szokásban – az öleléssel egyetemben – üdvözlésül, búcsúvételkor. Az udvari ceremóniához is hozzátartozott istenek (1Kir 19,18; Jób 31,27; Oz 13,2), gazdagok (Sir 29,5), előkelő vendégek (Lk 7,38.45) ~ot kaptak, de megcsókolták a királyt is pl. fölkenéskor (1Sám 10,1). G. Beer szerint a vendégek megcsókolása Görögországból terjedt el. A rabbik körében a tiszteletnyilvánítás jelének számított a ~, s nagyon el volt terjedve. Olykor vissza is éltek a ~kal, öleléssel (2Sám 20,9; Péld 27,6; Mt 26,48 kk.). Az első keresztények szt ~kal v. béke ~kal üdvözölték egymást (Róm 16,16; 1Kor 16,21; 2Kor 13,12; 1Tesz 5,26; 1Pét 5,14).

csont: Mint a test legszilárdabb része a lelki élet szervét is jelenti. Így a lelki megrázkódtatások a ~ra is kihatnak (Jer 23,9; Zsolt 6,3); a nép új erőre kapása, megújulása a kiaszott ~ok megelevenedéseként jelenik meg (Ez 37). A csont és hús közeli vérrokonságra utal (Bír 9,2); a feltámadt Krisztus esetében a hús és csont annak bizonyossága, hogy valóságos testben támadt fel (Lk 24,39). Jn 19,31 kk.: a Jézussal felfeszített rablónak megtörték a lábszárukat = ~jaikat; Jézusnak azonban nem, ahogy a húsvéti báránynak sem volt szabad – előképi értelemben – a ~ját törni (Kiv 12,46; vö. Zak 12,10).

csúszómászók: A Bibliában a ~ra vonatkozó gyűjtőnév a remes v. (főleg a Lev-ben) a seresz, amelyeknek jelentése meglehetősen közel áll egymáshoz, több állatfajt felölel, mint amennyire mai zoológiai ismereteinkből kiindulva gondolhatnánk. A ~ általában tisztátalannak számítottak (MTörv 14,18: szárnyas rovar; 11,20–23: „minden szárnyas rovar, amely négy lábon mászik”; ezenkívül „amelyeknek a lábszáruk fölött combjuk van, hogy szökdécselhessenek a földön”, mint pl. a sáska; Lev 11,29–31.41–45: „minden kis állat, amely a földön mászkál”). Kifejezetten „a földön mászkáló állatok” közé sorolja a 11,29 a vakondot, az egeret, a gyíkokat, a fürge gyíkot, a zöld gyíkot, a szalamandrát és a gekkót; egyébként a kígyók, békák, rovarok és a csigák tartoznak ide. Összefoglalóan elmondható: azonosításuk, így fordításuk is bizonytalan. → állat.

csúr: → gabonaraktár.